

Lektorálta
Bíró Ferenc
Holló Péter
Prancz Zoltán

SPALDING ALAPÍTVÁNY
H-2051 Biatorbágy, Füzes u. 83/A
Telefon: +36/23/820-830 • +36/20/569-7510
E-mail: spalding@spalding.hu
Felelős kiadó: az alapítvány kuratóriumának elnöke
© Magos István, 2017

Nyomtatás: Print Brokers Team Kft., 9024 Győr, Közép u. 16.
Felelős vezető: Egyházi Zsolt
ISBN 978-615-5488-11-5

TARTALOM

Előszó	9
--------------	---

I. SZÁZADRÓL SZÁZADRA

■ REFORMÁCIÓ 500 „Az evangélium világát hordozván...” Magyar reformátorok, Biblia-fordítók, wittenbergi diákok – XVI. századi életrajzok Bod Péter Magyar Athenasából	13
■ XVI. SZÁZAD „Egyike a jelesebb zászlóvivőknek” Szegedi Kis István (1505–1572)	39
■ XVII. SZÁZAD „Hálával tartozunk Istennek, amiért kigyúlhatott az igazság fénye” Szenci Molnár Albert és a reformáció első centenáriuma	61
■ XVIII. SZÁZAD „Szabad-é a Szentírást olvasni mindenkinek?” A reformáció tanításának rendszerezése a XVIII. század elején	83
■ XIX. SZÁZAD „Továbbra is reformálódjatok!” Id. Szilágyi Ferenc kolozsvári ünnepi beszéde a harmadik centenáriumon	109
■ XX. SZÁZAD „Csak szeretettel, bibliai tudással és legfőképp étellel” Helyzetjelentés és jövőbe tekintés a XX. század elejéről	133
■ XXI. SZÁZAD „Mindenkor legyen ember az ember” Rendeltetésünk betöltése, avagy a további reformálódás lehetősége	157

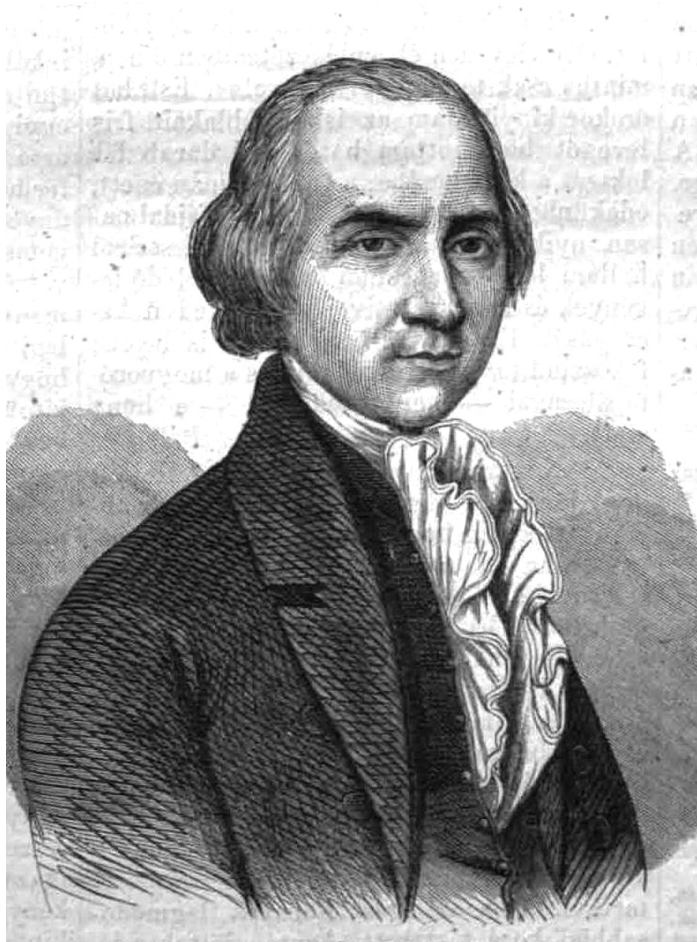
II. UTAK ÉS TÉVUTAK

- **Kálvin tanítványa és Bölcs Frigyes utóda**
Kazinczy Ferenc és Goethe Lutherről,
a reformáció szükségességéről
és az igazi protestantizmusról 187
- **„Minden madár egyformán énekeljen”?**
A vallási unió a felvilágosodás kori magyar írók
gondolatvilágában 209
- **A debreceni fűvész prédikátor**
Diószegi Sámuel (1760–1813) 237

„Továbbra is reformálódjatok,
templomokban, parókiákban és iskolákban! [...] Az anyaszentegyház építésének folyója kell az idők végéig.
Szolgáltassunk arra szeretetünkkel anyagot,
és minden tartozásunk kiegyenlítésével
fáradhatatlanul dolgozzunk rajta.”
(Id. Szilágyi Ferenc, 1818)

„Mi lesz velünk, mi lesz evangéliumi egyházunkkal,
mi lesz a reformáció művével? Megállunk vagy haladunk?
Lehet-e megállás a reformációban, amely a fejlődés elvét
vitte bele a keresztyén hit- és életfölfogásba? [...] A reformáció nem szelíd véleménynyilvánítás, de bátor hitvallás;
nem a viszonyokkal való elvtelen megalkuvás,
de az evangéliumi hit és evangéliumi szeretet
egyenes útjain való haladás.”
(Geduly Henrik, 1917)

„Akik nem a saját fejük után akarnak menni, nem a saját
elgondolásaik, megszokásaik vagy emberi hagyományok szerint
akarnak élni, hanem figyelnek az élő Isten szavára,
azok fognak célba érni.”
(Sándor Levente, 2017)

Id. Szilágyi Ferenc (1762–1828) portréja
– fametszet, Vasárnapi Ujság, 1872

REFORMÁCIÓ ERDÉLYBEN
– XIX. SZÁZAD

„Továbbra is reformálódjatok!”

*Id. Szilágyi Ferenc kolozsvári ünnepi beszéde
a harmadik centenáriumon¹*

„A reformációtól, mind külső,
mind belső értelemben véve, sokan irtóznak;
a jobbítás pedig, a valóságos jobbítás,
csak nem lehet rossz...”
(Id. Szilágyi Ferenc)

A reformáció harmadik centenáriumát a vallási egységtörekvések jegyében, légkörében ünnepelték meg. Amint egy korábbi tanulmányunkban már említettük, voltak, akik ekkortájt abban reménykedtek, hogy ez az évforduló egyben az utolsó reformációs ünnep lesz.² A jövőt illető bizonytalanságot mindezenre megörökíti a megemlékezésekről részletesen beszámoló kötet zárása is: „Mit rejt titkos kebelében a közeli vagy messze jövőn-

¹ Bár Erdélyben is elkezdődtek már 1817 őszén a reformációs megemlékezések, a „Szent-egyházi Főigazgatóság” az 1818. január 11-ei időpontot jelölte ki a centenáriumi ünnepségek hivatalos időpontjának. Az erről szóló körlevél arról is rendelkezik, hogy ahol van kollégium, ott „az innep fontossága tekintetéből” a helyi prédikátor után a kollégium tudós professzora is tartson beszédet a reformációról. Így volt ez Kolozsvárott is: a népes hallgatóság előtt előbb Csizsár Sámuel prédikált Isten dicsőítéséről (Zsolt 105,1–5 alapján), majd id. Szilágyi Ferenc, a kollégium „közkezdességű rektora” szónokolt, „igen jeles, szívet-lelket egyformán ható” tanításával. Az ünnepségekről szóló kötet Szilágyi beszédéből részletes tartalmi kivonatot is közölt (lásd Glatz Jakab: *Az ausztriai csász. kir. birodalomban 1817-ben tartott reformáció harmadik százados öröminnépének előadása*, ford. Márton József, Bécs, Pichler Antal, 1818, 272–94.).

² „Minden madár egyformán énekeljen?” A vallási unió a felvilágosodás kori magyar írók gondolatvilágában, *Sola Scriptura*, 2015/4., 18–38. – lásd könyvünk második részében (209.).

dő a vallási szakadásra vagy egyesülésre nézve, nem tudhatjuk. Ha megmarad továbbra is az első [ti. a szakadás]: legyen öröndetes százados ünnepi esztendő minden tekintetben az 1917. évi...”³ A második lehetőséget, az egyesülést viszont kevesen akarták „a véletlenre bízni”: az 1800-as évek első évtizedeiben számos írásmű is sürgette e szentnek hangoztatott cél megvalósítását. Ezekkel a törekvésekkel álltak szemben az unió lehetetlenségéről, illetve az emberi erőfeszítéssel létrehozott szervezeti egység hiábavalóságáról szóló válaszmunkák.

A Kolozsvári Református Kollégium kiadványai között is találunk ilyen témájú írásokat, például Kis István berecktelki református lelkész *A szentek egyessége* című prédikációját, mely amellet érvel, hogy az egység nem állhat „a külső ceremónia egyformaságából”, hanem inkább a jézusi szeretet egymás iránti gyakorlásában kell megmutatkozni.⁴ Herepei Károly – az 1825–1834 közötti időszak híres kolozsvári hitszónoka, akinek beszédeit más vallásúak is rendszeresen hallgatták – pedig ennél is részletesebben mutatta be egyik prédikációjában a „tökéletes egyformaság” hátrányait, az ebből származó nyugalmat a „peshedt álló tó”-hoz hasonlítva. Arra hívta fel a figyelmet, hogy „a vallásban is vizsgálódni, gondolkodni és növekedni szükséges”, mert csak így valósulhat meg az ilyenfajta egységnél fontosabb cél: az újabb igazságok elnyerése.⁵ De erről szónokolt már több mint tíz évvel korábban, centenáriumi beszédében a kollégium rektora, id. Szilágyi Ferenc is, aki a XIX. század eleji erdélyi szellemi élet – kortársa, Kazinczy Ferenc által is tisztelt – kiválósága volt, nemzedékek „feddhetetlen életű” bölcs tanítója. Példaadását később fia, ifj. Szilágyi Ferenc (1797–1876) és unokája, Szilágyi Sándor (1827–1899) is követte, akik szintén jeles tanárok, tudós történészek voltak, az MTA tagjai.

3 Glatz J., i. m., 294.

4 Kis István: *A szentek egyessége, egy keresztyén tanításban foglalva...*, Kolozsvár, Ref[ormátus] Kollégium, 1822, 11.

5 Vö. Herepei Károly: *Az üldözések és szakadások nemhogy ártottak volna, de sőt inkább sokat használtak a keresztyén vallásnak*, in *Erdélyi Prédikátori Tár*, I., szerk. Salamon József, Kolozsvár, 1833, 28–52.

Id. Szilágyi Ferenc pályája

Id. Szilágyi Ferenc (1762–1828) szegény, közrendű szülők gyermekeként kezdte meg tanulmányait szülőhelyén, a Szilágy megyei Somlyó-újlakon, majd folytatta a kolozsvári kollégiumban oly legendás szorgalommal, hogy utána külföldi egyetemekre is eljuthatott: Leidenben három évig tanult, s Göttingenben további egy évet töltött. Hazaérkezve egy ideig nevelő volt gróf Bethlen Pál unokái mellett, 1794-ben pedig a kolozsvári református egyházkerület lelkésze lett. Három év múlva a jövedelmezőbb papi pálya helyett inkább a tanárit választotta: 1797-ben a kollégium professzorává nevezték ki, ahol előbb klasszika-filológiát és a történelmi tárgyakat oktatta, majd élete utolsó szakaszában (helyét fiának átadva) a hittudományi tanszéken működött. Ám tanárként is egyházi szolga maradt: „A templom szentségét az iskolának jó növendéke tartja fenn” – vallotta az 1798-as tűzvész után újjáépített kollégiumi épület nagy előadótermének felszentelése alkalmából mondott szónoklatában, 1818-ban.⁶ Hogy mennyire fontosnak gondolta a nevelést (hiányát az emberi nyomorúság „pestises kútfejének” tartotta), s ezen belül az iskolai oktatást (fontosabbnak, mint az otthonit⁷), mutatják ilyen témájú művei,⁸ de jellemző ezzel kapcsolatban az is, hogy előadásait a kollégiumban ő tartotta elsőként magyarul: „Ő volt Erdélyben az első tanár, ki a történelmet oknyomozólag, s magyar nyelven adta elő” – írta róla Szabó Károly kolozsvári

6 *Beszéd az iskolának fontos voltokról*, in *Két beszéd, melyek a Kolozsvári Evangelico Reformátum Kollegyom új épületében készült nagy auditorium felszentelése alkalmosságával elmondattak*, 1818. június 25-én, Kolozsvár, Ref. Koll., 1821, 9.

7 Az iskolait megalapozó házi nevelésről pl. a fiatalon meghalt édesanya, gróf Teleki Polyxénia búcsúztatásán beszélt: „Nem elég csak szülni a gyermekeket, de újjá is szülni, jó példa az oktatás által: a Nap nemcsak kihúzza a földből plántáit, de tovább is melegíti. Ennek némelyek, hogy eleget tegyenek, gyermekeiknek felettébb kedveznek, mindent engednek. Annál ismét nincs bizonyosabb út azoknak megrontására. Mi lenne a földi plántákból, ha a Nap szüntelen töltene rájuk melegét, és fényes ábrázatját bizonyos időken el nem rejtené? Elsárgulnának, és mint az emberek, elvesztenék természeti színüket.” (*Halotti tanítás a Napba öltözött asszonyról...*, melyet írt és elmondott 1797. április 2-án Szilágyi Ferenc akkor kolozsvári református pap, Kolozsvár, Ref. Koll., 1799, 12.)

8 Lásd még: A közönséges iskolai nevelésnek a házival összehasonlítása, *Erdélyi Múzeum*, VI. füzet, 110–137.

professzor, Szilágyi Sándor és Arany János korábbi nagykőrösi tanártársa, a *Régi Magyar Könyvtár* című bibliográfiai mű szerzője.⁹

Mint ismeretes, Kazinczy Ferenc 1816 nyarán tett látogatást Erdélybe, „a keresztyénség vég helyé”-re, ahogyan Bod Péter nevezte,¹⁰ s e gyümölcsöző útja során személyesen is találkozhatott „a nagy Szilágyival”:¹¹ a kollégiumba Döbrentei Gábor – az *Erdélyi Múzeum* szerkesztője (melynek Szilágyi is a munkatársa volt), Berzsenyi verseinek későbbi hírheft kiadója – kísérte el, ahol akkor folytak a vizsgák. Szerencsésnek ígérkezett a találkozó: megérkezése után Kazinczynak éppen „prof. Szilágyi úr” mellett jutott hely, akiről már egy évvel ezelőtt azt az információt kapta Sipos Páltól, az európai hírű erdélyi matematikustól, hogy Szilágyi mint kolozsvári cenzor „világos fejű tudós, s jó barátunk”.¹² Útjáról szóló művében, az *Erdélyi levelek*ben Kazinczy is hasonló szavakkal emlékezik meg id. Szilágyi Ferencről, akit „nemcsak jó feje s tudományai s nemes lelke, hanem egész gondolkozása miatt is szeretek”.¹³

A hitszónok

Id. Szilágyi Ferencet az egyházi szónoklat „úttörő bajnokaként” tartják számon, aki beszédeiben az addig általános dogmatizálás helyett „a keresztyénség céljának inkább megfelelő erkölcsi irányt kezdte alkalmazni”, mint több jeles magyarországi pap-író kortársa, például

Péczei József komáromi vagy Diószegi Sámuel debreceni prédikátor. A korabeli források a legnagyobb elismeréssel emlékeznek meg róla mint szónokról: „Magát a dolognak velejét kereste, s mindenkor azt mutatta. ...beszédei átjárták lelkünket, s megmozgatták minden indulatainkat” – írta például Csiszár Sámuel kolozsvári prédikátor.¹⁴ Jól ki egészítette a szónokot a vérbeli pedagógus, amit leginkább nyomtatásban is megjelent halotti beszédei (emlékbeszédei) bizonyítanak. E műfaj kiváló művelőjeként, Erdély „érdemes embereit” búcsúztatva is az élők tanítását tartotta szem előtt: „Én a halotti rendtartások közt legépületesebbnek a derék ember emlékezetének megújítását tartom. Nem, a holtak szép tulajdonságai övelük együtt nem enyésznek el!” – jelentette ki előde és példaképe, Szathmári Pap Mihály (1737–1812) templomi emlékezésén, 1820-ban.¹⁵

Ma is épületes beszédeiben tehát az elhunytak ilyen „szép tulajdonságait” igyekezett megmenteni az enyészettől: 1797-ben például gróf Bethlen Pálra emlékezve az igaz elöljárót mutatta be,¹⁶ ugyanebben az évben, Teleki Polyxénia grófnő korai halálakor a jó feleség jegyeit a Nap sugaraiként magán viselő édesanyjáról is beszélt.¹⁷ A következő évben, Kendeffi Ráchel grófnő búcsúztatóján a cselekedetekben megnyilvánuló hívő életéről szónokolt,¹⁸ 1800-ban gróf Gyulai József halála után pedig (a bibliai Józseffel párhuzamot vonva) az Isten emberének ismertetőjegyeiről.¹⁹ Az emberszerető orvost 1805-ben ifj. Pataki Sámuel professzor példáján keresztül mutatta be,²⁰ és a legnagyobb földi kincsről, a bibliai értelemben vett meglegedésről is ebben az esztendőben prédikált, Vas Krisztina grófnő „végtisztelete megadásakor”.²¹

14 *Halotti beszéd, id. Szilágyi Ferenc úrnak (...) végtisztelete megadásakor*, Kolozsvár, Barra Gábor, 1829, 51.

15 *Az igaz theologus, lerajzolva egy halotti beszédben, melyet amaz áldott emlékezetű és nagytudományú férjfiú, Tiszteletes Szathmári Pap Mihály úrnak...*, Kolozsvár, Ref. Koll., 1820, 35.

16 *A nagy ember leírása*, in *Két halotti tanítások...*, Kolozsvár, Ref. Koll., 1802.

17 *Halotti tanítás a Napba öltözött asszonyról...*, i. m., 1799.

18 *A lelki élet törvényei* [1798], in *A keresztyén özvegynek lelki élete, két halotti tanításokban előadva...*, Kolozsvár, Ref. Koll., 1802.

19 *Az Isten emberének esmértető jelei...*, Kolozsvár, Hochmeister Márton.

20 *A szerelmes orvos...*, Kolozsvár, Ref. Koll., 1820.

21 *A meglegedés...*, uo., 1805.

9 Ifj. Szilágyi Ferenc emlékezete, Bp., MTA, 1878, 4.; vö. Idősb Szilágyi Ferenc (1762–1828), *Vasárnapi Ujság*, 1872. július 21., 353–354.; Borzsák István: *Budai Ézsaiás és klasszika-filológiánk kezdetei*, Bp., Akadémiai, 1955, 62.

10 *A Smirnai Szent Polikárpus* bevezetésében (Nagynyed, 1766). Erdélyt másrészt a műveltség vonatkozásában is határpontnak látták: pl. Csokonai Vitéz Mihály *Marosvásárhelyi gondolatok* c. költeménye szerint választóvonal a „csinos nyugat s a durva kelet közt” – „Itt van a legvégső oltára Pallásnak” (a versről szóló tanulmányunkat lásd *Alföld*, 2015/10., 75–88.; *Sola Scriptura*, 2015/3., 32–49.).

11 Tanítványai, Fogarasi János és Füzesi József emlékezőverse egyformán így nevezi. „Az isteni szikra, mely égből száll a por / Fiába, kevésbe lobog olly / Lánggal s tiszta világgal, miként ége / Szilágyiba...” – írja Fogarasi. Ezért volt *nagy*, s „elsőrangú csillag / hazánk tudományi egén” (*Néhai professor id. Szilágyi Ferentz emlékezetére*, Kolozsvár, Ref. Koll., Barra Gábor, 1833.).

12 KazLev, XIII/3030, 255.

13 Kazinczy Ferenc: *Erdélyi levelek*, s. a. r. Szabó Ágnes, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013, 79., 180.